

Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка

Історичний факультет

Кафедра історії України

Дипломна робота

магістра

з теми: **«СУНЬ ЯТСЕН: ІСТОРИЧНИЙ ПОРТРЕТ»**

Виконала магістрантка 2 року Іst1-М22 групи
Спеціальності 014 Середня освіта (історія)
за освітньо-професійною програмою Середня
освіта (Історія)

Яковенко Олена

Керівник: **Степанков В.С.**, завідувач
кафедри всесвітньої історії, доктор
історичних наук, професор

Рецезент:

Кам'янець-Подільський

2023

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
Розділ 1. Історіографія, джерельна база та методологія дослідження	6
1.1. Історіографія проблеми.....	6
1.2. Джерельна база.....	20
1.3. Методологічні засади дослідження	23
Розділ 2. Формування особистості та політичних поглядів (1866 – 1895 рр.)	28
2.1 Ранні роки життя та вплив сімейного виховання. Навчання у сільській школі	28
2.2. Здобуття освіти та фаху. Прийняття християнства	32
2.3 Формування світоглядних засад. Початок політичної діяльності	37
Розділ 3. Трансформація Сунь Ятсена у талановитого політичного діяча та його революційна програма. Обрання тимчасовим президентом Китаю ...	45
3.1. Політична діяльність за кордоном. Еволюція політичних поглядів і сформування «Трьох народних принципів».....	45
3.2 Участь у Сінхайській революції: здобутки та невдачі. Обрання тимчасовим презедентом країни	54
Розділ 4. Боротьба за об'єднання країни та її демократизацію	62
4.1 Діяльність Сунь Ятсена в період кризи і «Другої революції»	62
4.2 Пошук союзників. Співпраця з СРСР та КПК	73
4.3 Смерть Сунь Ятсена та його роль в історії Китаю	78
ВИСНОВКИ	83
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ І ЛІТЕРАТУРИ	86
ДОДАТКИ	97

ВСТУП

Актуальність: Життя Сунь Ятсена стало предметом обговорення численних історичних розвідок. Як харизматичний лідер, він зумів зламати тисячолітню імператорську традицію й стати одним із ключових політиків у встановленні республіканського Китаю. Проте оцінка його постаті перетворилася у предмет суперечок ще за життя. В очах своїх опонентів він був лише «маріонеткою» то у руках Японії, то Росії, натомість в очах своїх прихильників він виглядав головним візіонером республіканської системи. На жаль, дані суперечки позбавляють Сунь Ятсена головного – характеристики його особистості. Як і надмірна героїзація, так і демонізація постаті, не дозволяють оцінити цю історичну постать об'єктивно.

Отже, актуальність даного дослідження обумовлюється необхідністю всебічного аналізу життя й політичної діяльності цієї неординарної особистості. Вона обумовлюється також відсутністю в українській історіографії робіт монографічного характеру, присвячених дослідженню даної проблеми, а також існуванням у зарубіжній історіографії настільки діаметрально протилежних характеристик, що вкрай складно скласти неупереджений образ особистості Сунь Ятсена. Оскільки він насправду був візіонером китайської політичної думки першої чверті ХХ ст. і його політичний шлях був як і поразок так і перемог, то важливо реконструювати максимально об'єктивно його політичний портрет.

Об'єктом дослідження: є діяльність національно-патріотичних сил Китаю у кінці ХІХ - першій чверті ХХ ст.;

Предмет дослідження: становить процес формування особистості Сунь Ятсена, становлення й розвиток його світоглядних засад, розробку ним концепту «Трьох народних принципів», а також політичної діяльності ХІХ – поч. ХХ ст.;

Хронологічні межі роботи: визначаються періодом його життя і діяльності. Нижня межа визначена часом народження у 1866 році, а верхня – смерть у 1925 році.

Географічні межі роботи охоплюють територію Китаю й частково Японії, Гавайських островів, Західній Європі та США.

Мета дослідження полягає в тому, щоб на основі аналізу джерел і літератури реконструювати об'єктивний історичний портрет видатного китайського революціонера.

Для досягнення поставленої мети були сформульовані наступні дослідницькі **завдання**:

- проаналізувати історіографію проблеми й стан джерельної бази дослідження;
- з'ясувати процес формування особистості Сунь Ятсена, впливу на нього сімейного виховання й прийняття християнства;
- висвітлення становлення його політичних поглядів;
- вияснити початок політичної діяльності;
- розкрити трансформацію особистості Сунь Ятсена у талановитого політичного діяча;
- охарактеризувати розроблену ним революційну програму «Трьох народних принципів»;
- дослідити його активну політичну діяльність напередодні та під час Сінхайської революції;
- охарактеризувати діяльність Сунь Ятсена, спрямовану на об'єднання країни та її демократизацію;
- з'ясувати роль і місце особистості Сунь Ятсена у китайській історії.

Методологічні засади дослідження становлять використані принципів історизму, об'єктивності, всебічності й систематичності. Застосування як загальнонаукові, так і спеціальні методи історичного пізнання. Найважливішу серед них відіграли проблемно-хронологічний, історико-

генетичний, синхронний, діахронний тощо. Вони дозволили нам домогтися більш-менш об'єктивного зображення постаті Сунь Ятсена, а відтак досягнення поставленої мети.

Елементи наукової новизни дослідження: у роботі зроблено спробу комплексного підходу до реконструкції історичного портрета Сунь Ятсена, зокрема поєднання формування його особистості і прикметних рис вдачі з політичною діяльністю, чого не було зроблено в українській історіографії.

Практичне значення роботи: фактичний матеріал, його висновки можуть бути використані у науковій та в освітній сфері. Зокрема матеріал може бути використаний під час підготовки до уроків Всесвітньої історії та семінарських занять із предмету «Новітня історія країн Азії та Африки», в написанні дипломних та курсових робіт.

Апробація результатів дослідження була здійснена шляхом обговорення основних положень на засіданні кафедри всесвітньої історії Кам'янець-Подільського національного університету ім. Івана Огієнка.

Публікації: в ході дослідження було здійснено дві публікації:

Співраця Сунь Ятсена з таємними антиманьчжурськими товариствами (1896-1911 рр.). *Наукові праці студентів та магістрантів історичного факультету Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка* 2023. № 20(1) С.110-112

Три народні принципи: американські витоки. *Збірник наукових праць молодих вчених Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка.* 2023. № 14. С.146-147

Структура роботи: робота складається зі вступу, змісту, 4 розділів та 11 підрозділів, висновки та список використаних джерел і літератури, який складається зі 103 пунктів. Загальний обсяг роботи – 97 сторінок, основного тексту – 85 сторінок.

Шікаєм, для якого ідеї республіканського Китаю були не більшим ніж утопією. Його політична боротьба, яка спершу виявляла у політичній конкуренції стала відкритим протистоянням. Однак мала підтримка серед армії та вороже ставлення з боку європейських держав змусила прийняти рішення покинути Китай.

Повернувся Сунь Ятсен до Китаю по смерті Юань Шикая (1917) та зумів об'єднати за собою головні політичні сили та сприяв утворенню єдиного фронту для подолання сепаратизму. Спершу він шукав союзників серед західноєвропейських держав, однак вони виявили скепсис щодо ідей політика. Згодом, він знайшов підтримку з боку радянського керівництва, для якого поширення ідей революції в Азії було позитивним знаком. Вони вважали що перетворення Китаю на лояльного союзника стане важливою складовою для великої соціалістичної революції. Однак спершу їх співпраця відбувалася в умовах недовіри. Радянське керівництво вело подвійну політику і визнавало два центри управління: нанкінський на чолі із Сунь Ятсеном та пекінський на чолі численних варлордів.

Однак у ході співпраці, Сунь Ятсен зумів знайти достатньо матеріальних ресурсів і виступив із амбіційним проектом об'єднання Китаю. В останні дні свого життя він намагався мирним шляхом залучити варлордів до компромісного діалогу. Проте передчасна хвороба завадила його планам і фактично його головне дітище залишилося без засновника. В цих умовах розпочалися нові суперечки, через які Китай поринув у громадянську війну.

Значення Сунь Ятсена і до сьогодні є величезним. Він якимось чином зумів якщо не фактично, то хоча б ідеологічно об'єднати за собою материковий комуністичний Китай та острівний демократичний Тайвань. Тому Сунь Ятсен є знаковою фігурою для світової історії, дослідження якого відкриває завісу у буремній китайській історії ХХ ст. та дає змогу зрозуміти їх менталітет.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ І ЛІТЕРАТУРИ

Джерела

1. Виленский-Сибиряков В. Д. Сунь-Ят-Сен. Отец китайской революции. М. : Госиздат, 1924. - 196 с.
2. Далин С. А. Китайские мемуары. 1921–1927 / ред. Л. П. Делюсин. Москва : Наука, 1982. 382 с.
3. Интервью Сунь Ятсена «Кантон ньюс сервис». *Сунь Ятсен. Избранные произведения*. Март 1924. С.751-753
4. Синьхайская революция 1911-1913 гг. Сборник документов и материалов / ред. С. Тихвинский. Москва : Наука, 1968. 348 с.
5. Сунь Ятсен. Избранные произведения / ред. С. Тихвинский. 2-ге вид. Наука, 1985. 782 с.
6. Сян-нин Х. Воспоминание о Сунь Ят-сене / пер. з кит. Ю. Гарушянца. Москва : Прогресс, 1966. 117 с.
7. Ятсен С. Записки о лондонских заключениях (1897). *Сунь Ятсен. Избранные произведения*. С. 65-97
8. Ятсен С. Как подготовлялась китайская революция? Сунь Ятсен отец китайской революции / ред. В. Виленский-Сибиряков. 2-ге вид. Москва, 1924. С. 35–62.
9. Ятсен, С. Конституция пяти властей. Сунь Ятсен. Избранные произведения/ ред. С. Тихвинский. –М.: Наука, 1985. 641-656.
10. Chan L. Sun Yat-sen. As I knew him. 1948. 115 с. URL: <http://sunyatsenhawaii.org/wp-content/uploads/2022/07/Sun-Yat-sen-as-I-Knew-Him-English-by-Luke-Chan.pdf> (дата звернення: 07.04.2023).
11. Crane C. R. The Minister in China (Crane) to the Secretary of State. 28 лют. 1921 р. *PAPERS RELATING TO THE FOREIGN RELATIONS OF THE UNITED STATES, 1921, VOLUME I*. Спр. 893.00/3817. URL: <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1921v01/d280> (дата звернення: 18.10.2023).

12.PART 1 NORA SUN GRANDDAUGHTER OF DR SUN YAT-SEN TALKS FAMILY CHINA TAIWAN HONG KONG 1999 interview, 2022. Youtube. URL: https://www.youtube.com/watch?v=9Vd7xDB_aQU (дата звернення: 16.10.2023).

13.Photocopies of Sun Yat Sen's letters to Dr and Mrs Cantlie. 1910-1921. 87 pages. URL: <https://wellcomecollection.org/works/qu77agnv/items> (дата звернення: 16.10. 2023).

14.Prescriptions for saving China selected writings of Sun Yat-Sen / ред.: J. Lee Wei, R. H. Myers, D. G. Gillin ; пер. з кит. J. Lee Wei, E.-S. Zen. Stanford : Hoover institution press, 1994. 328 с.

15.Price E. B. The Vice Consul in Chargé at Canton (Price) to the Acting Secretary of State. 11 січ. 1911 р. Papers relating to the foreign relations of the United States 1921, VOLUME I. Спр. 893.00/3736. Арк. 323-325. URL: <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1921v01/d279> (дата звернення: 16.10.2023).

16.R. Hager C. Doctor Sun Yat sen some personal reminiscences. *The Missionary Herald*. 1912. квіт. С. 171–174. URL: <https://ia801302.us.archive.org/22/items/missionaryherald1084amer/missionaryherald1084amer.pdf#page=21> (дата звернення: 25.10.2023).

17.Toten M. My Thirty-Three Year's Dream: The Autobiography of Miyazaki Toten / ред. M. B. Jansen ; пер. з яп. E. Shinkichi. Princeton : Princeton University Press, 2014. 332 с.

18.Yat-sen S. Kidnapped in London: being the story of my capture by, detention at, and release from the Chinese legation, London. Bristol : J. W. Arrowsmith, 1897. 134 с.

19.Yat-sen S. The International Development of China. New York and London: The Knickerbocker Press, 1922. URL: <https://www.gutenberg.org/ebooks/45188> (дата звернення: 10.04.2023).

Література:

- 20.Беседіна Н. В. Сунь Ятсен—ідеолог розбудови нової китайської державності. Актуальні питання всесвітньої історії та методика їх викладання: Збірник наукових праць за матеріалами доповідей і повідомлень Дев'ятого Всеукраїнського науково-практичного семінару, м. Полтава, 26 берез. 2015 р. URL: http://historic.pnpu.edu.ua/wp-content/uploads/2020/02/Актуал_питання-2015-макет.pdf#page=140 (дата звернення: 04.04.2023).
- 21.Волкова И.В. СССР и Гомиьдан. Военно-политическое сотрудничество. 1923—1942 гг. М.: Центр поли граф, 2023. 349 с
- 22.Гамянін Василь Іванович. Трансформаційні процеси в історії Китаю новітнього часу (1911-1949) [Текст] : автореф. дис... канд. іст. наук: 07.00.02 / Гамянін Василь Іванович ; НАН України, Ін-т сходознавства ім. А. Кримського. - К., 2000. 19 с.
- 23.Ефимов Г. В. Сунь Ятсен : Поиск пути, 1914—1922. — М. : Наука, 1981. — 239 с.
- 24.Исхаков, Р. Л. (2015). Сунь Ятсен и роль периодической печати в победе Синьхайской революции. Китай: история и современность.— Екатеринбург, 2015., 161-172.
- 25.Капранов С. В. Китайський вектор японського паназіатизму: до постановки проблеми. // Східний світ. - 2015. - № 3. - С. 98-105
- 26.Кузнецов, В. С. (2007). Сунь Ятсен и Япония. In Общество и государство в Китае: XXXLII науч. конф.: К (pp. 121-125).
- 27.Кузнецов, В. С. Смута в Китае и Сунь Ятсен. Общество и государство в Китае. 2009 №39(1), С. 144-151.
- 28.Мак-Кормик Фредерик. «Китайская революция». Библиотека современника СПб. Издание П.И.Певина, 1914 г. 143 с.
- 29.Малоземов С.И., Тараскина А.Д. Сунь Ятсен: жизненный путь, формирование и развитие политических взглядов Контентус. 2020. №5.

30.Олійник О. М. Китай у роки першої світової війни. Перша світова війна. Історичні долі держав і народів. 2015. С. 112-118.

31.Пахомов Ю.Н., Павленко Ю.И. Цивилизационная структура современного мира. Том 3. Цивилизации Востока в условиях глобализации. Книга 2. Китайско-дальневосточный цивилизационный мир и африканская цивилизационная общность. К.: Наукова думка, 2008. 640 с.

32.Род Ж. Современный Китай. Перевод с французского М.А.Брагинского. Спб., издание «Брокгауз-Ефрон», 1912. VIII, 294 с.

33.Скрипник О. М. Роль Сунь Ятсена в Синьхайській революції 1911–1912 рр. Уманська старовина. – 2016. – №. 1. – С. 52-56.

34.Тихвинский С. Л. Завещание китайского революционера : Сунь Ятсен: жизнь, борьба и эволюция полит. взглядов. — М. : Политиздат, 1986. — 222 с.

35.Цзявэнь Ц. Концепция национальной и культурной идентичностей Сунь Ятсена. Миссия конфессий. 2021. № 10.2. С. 203–209.

36.Chan F. G. An Alternative to Kuomintang-Communist Collaboration: Sun Yat-Sen and Hong Kong, January-June 1923. *Modern Asian Studies*. 1979. Vol. 13, No. 1. С. 127–139. URL: <https://www.jstor.org/stable/312357> (дата звернення: 01.05.2023).

37.Chan L. Sun Yat-sen on Land Utilization. *Agricultural History*. 1968. № 42 (4). С. 297–303. URL: <https://doi.org/10.2307/3741814> (дата звернення: 10.04.2023).

38.Cheng C.-Y. *Sun Yat-Sen's Doctrine in the Modern World*. New York : Westview Press, 1989. 327 с. URL: <https://doi.org/10.4324/9780429307935> (дата звернення: 07.04.2023).

39.Chesneaux J., Le Barbier F., Bergere M.-C. *China from the 1911 Revolution to Liberation* / пер. з фр. P. Auster, L. Davis. New York : Pantheon books, 1977. 372 с.

- 40.Chong K. R. Cheng Kuan-ying (1841–1920): A Source of Sun Yat-sen's Nationalist Ideology?. *The Journal of Asian Studies*. 1969. Т. 28, № 2. С. 247–267. URL: <https://doi.org/10.2307/2943001> (дата звернення: 23.04.2023).
- 41.Chow P. *Britain's Imperial Retreat from China, 1900–1931*. London : Routledge, 2017. 256 с.
- 42.Comber L. Chinese Secret Societies in Malaya; an Introduction. *Journal of the Malayan Branch of the Royal Asiatic Society*. 1956. Vol. 29, No. 1 (173). С. 146–162. URL: <https://www.jstor.org/stable/41503202> (дата звернення: 28.03.2023).
- 43.Cook James A. *Sun Yat-Sen, Nanyang and the 1911 Revolution*. 318 р.
- 44.Damon A. F. Financing Revolution: Sun Yat-sen and the Overthrow of the Ch'ing Dynasty. *The Hawaiian Journal of History*. 1991. No. 25. P. 161–186. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/5014387.pdf> (дата звернення: 18.04.2023).
- 45.DeKorne J. C. Sun Yat-Sen and the Secret Societies. *Pacific Affairs*. 1934. Vol. 7, no. 4. P. 425. URL: <https://doi.org/10.2307/2751370> (дата звернення: 28.03.2023).
- 46.Doberneck R. C. Sun Yat-sen: Surgeon and revolutionary. *Surgery*. 1997. № 122(1). С. 101–104. URL: [https://doi.org/10.1016/s0039-6060\(97\)90270-1](https://doi.org/10.1016/s0039-6060(97)90270-1) (дата звернення: 04.04.2023).
- 47.Döşkaya F. Ç., Andaç H. O. American board activities in China and Sun Yat-sen. *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*. 2022. Т. 22. №. 44. С. 409-443.
- 48.Dutt V. P. *The First Week of Revolution: The Wuchang Uprising. China in Revolution: The First Phase 1900-1913* / ред. М. С. Wright. New Haven and London, 1968. С. 383–416.
- 49.Gasster M. *Reform and Revolution in China's Political Modernization. China in Revolution: The First Phase 1900-1913* / ред. М. С. Wright. New Haven and London, 1968. С. 67–96.
- 50.George B. T. *The State Department and Sun Yat-sen: American Policy and the Revolutionary Disintegration of China, 1920-1924*. Pacific Historical

Review. 1977. № 46(3). С. 387–408. URL: <https://doi.org/10.2307/3637503> (дата звернення: 06.04.2023).

51. Gilbert Chan F. An Alternative to Kuomintang–Communist Collaboration: Sun Yat-sen and Hong Kong, January–June 1923. *Modern Asian Studies*. 1979. № 13(01). С. 127–139. URL: <https://doi.org/10.1017/s0026749x00006491> (дата звернення: 11.04.2023).

52. Gordon D. B. American Influences on Sun Yatsen. *Education about Asia*. 2011. Volume 16:2 (Fall 2011): U.S., Asia, and the World: 1620-1914. С. 39–41. URL: <https://www.asianstudies.org/wp-content/uploads/american-influences-on-sun-yatsen.pdf> (дата звернення: 03.04.2023).

53. Gregor A. J. Confucianism and the Political Thought of Sun Yat-Sen. *Philosophy East and West*. 1981. № 31(1), 55. URL: <https://doi.org/10.2307/1399066> (дата звернення: 10.04.2023).

54. Gregor A. J., Chang M. H. Marxism, Sun Yat-sen, and the Concept of “Imperialism.”. *Pacific Affairs*. 1982. № 55(1). URL: <https://doi.org/10.2307/2756903> (дата звернення: 08.04.2023).

55. Hsu C.Y. I. *The Rise of Modern China*.. Oxford University. Press: New York, 1970. 830 p.

56. Jansen M. B. *The Japanese and Sun Yat-Sen*. Cambridge : Harvard University Press, 1967. 277 p.

57. Jensen C. Brother Nations: Sun Yat-sen's Plea for Japanese Support to China, 1914-1924 : автореф. *Всуп Мавт*, 2012. 38 с. URL: <http://hdl.handle.net/10066/14760> (дата звернення: 18.04.2023).

58. Kai-shek Chiang. *China's Destiny and Chinese Economic Theory*. With Notes and Commentary by Philipp Jaffe. Roy Publishers. New York. 1947. 347 p.

59. Li J. NATIONALISM IN MODERN CHINA: FROM THE LATE 19TH CENTURY TO THE EARLY 21ST CENTURY. *Chinese Studies*. 2023. № 2. С. 5–18. URL: <https://doi.org/10.51198/chinesest2023.02.005> (дата звернення: 12.11.2023).

60. Linebarger P.M. Sun Yat-sen and the Chinese Republic. New York. 1925. 371 p.
61. Linebarger P.M. W. The Political Doctrines of Sun Yat-sen. An Exposition of the San Min Chu I. Harvard University. The John Hopkins Press, 1937. 278 p.
62. Liu C. Racism in the Early-20th -Century U.S. and Sun Yatsen's Outlook on Chinese Culture. *Cultura. International Journal of Philosophy of Culture and Axiology*. 2018. № 15(2). С. 117–134. URL: <https://www.ingentaconnect.com/contentone/plg/cultura/2018/00000015/00000002/art00007?crawler=true&mimetype=application/pdf> (дата звернення: 29.03.2023).
63. Ma L. E. A. Revolutionaries, monarchists, and Chinatowns : Chinese politics in the Americas and the 1911 revolution. Honolulu : University of Hawaii Press, 1990. 227 с. URL: <https://archive.org/details/revolutionariesm0000male/page/n5/mode/2up> (дата звернення: 11.04.2023).
64. Ma Lum Y., Mun Kong Lum R. Sun Yat-Sen in Hawaii Activities and Supporters. Honolulu : University of Hawaii Press, 1999. 128 с.
65. Metallo M. V. American Missionaries, Sun Yat-sen, and the Chinese Revolution. *Pacific Historical Review*. 1978. Т. 47, № 2. С. 261–282. URL: <https://doi.org/10.2307/3637974> (дата звернення: 11.05.2023).
66. Miyakawa Y. Sun Yat-Sen and Japanese pan-asianists. *Sun Yat-Sen Nanyang and the 1911 revolution* / ред.: L. L. To, L. H. Guan. Singapore, 2011. С. 61–71.
67. Munholland J. K. The French Connection that Failed: France and Sun Yat-Sen, 1900-1908. *The Journal of Asian Studies*. 1972. № 32(1). С. 77–95. URL: <https://doi.org/10.2307/2053179> (дата звернення: 06.04.2023).
68. Najita T. Inukai Tsuyoshi: Some Dilemmas in Party Development in Pre-World War II Japan. *The American Historical Review*. 1968. Т. 74, № 2. С. 492. URL: <https://doi.org/10.2307/1853674> (дата звернення: 16.07.2023).

69.Niou E. M. S., Tan G. An analysis of Dr. Sun Yat-sen's self-assessment scheme for land taxation. *Public Choice*. 1994. № 78(1). С. 103–114. URL: <https://doi.org/10.1007/bf01053368> (дата звернення: 06.04.2023).

70.Putnam B. L Weale. *The Fight for the Republic in China*. London. 1918. 582 p.

71.Scalapino R. A., Schiffrin H. Early Socialist Currents in the Chinese Revolutionary Movement: Sun Yat-sen versus Liang Ch`i-ch`ao. *The Journal of Asian Studies*. 1959. Vol. 18, No. 3. С. 321–342. URL: <https://doi.org/10.2307/2941585> (дата звернення: 08.04.2023).

72.Schiffrin H. *Sun Yat-sen and the origins of the Chinese revolution*. Berkeley : University of California Press. 438 p.

73.Schiffrin H. Sun Yat-sen's Early Land Policy: The Origin and Meaning of «Equalization of Land Rights». *The Journal of Asian Studies*. 1957. Vol. 16, №. 4. С. 549–564. URL: <http://www.jstor.org/stable/2941638?origin=JSTOR-pdf> (дата звернення: 05.04.2023).

74.Schiffrin H. Z. *The Enigma of Sun Yat-sen. China in revolution: the first phase 1900-1913*. New Haven and London, 1968. С. 443–474.

75.Shaoqing C. On the overseas Chinese secret societies of Australia. *New Zealand Journal of Asian Studies*. 2002. № 4(1). С. 30–45. URL: <https://www.nzasia.org.nz/uploads/1/3/2/1/132180707/caisahoqing.pdf> (дата звернення: 12.04.2023).

76.Sharman. *Sun Yat-sen. His Life and its Meaning. A critical Biography*. New York. 1934. 418 p.

77.Shotwell J. T. Sun Yat-Sen and Maurice William. *Political Science Quarterly*. 1932. № 47(1). URL: <https://doi.org/10.2307/2142700> (дата звернення: 14.04.2023).

78.Soong I. T. Sun Yat-sen's Christian Schooling in Hawai'i. *The Hawaiian Journal of History*. 1997. № 31. URL: <https://web.archive.org/web/20191010032454/http://evols.library.manoa.hawaii.edu/bitstream/10524/527/JL31157.pdf> (дата звернення: 09.10.2023).

79.Sun J. Secret Societies and the 1911 Revolution. *Journal of Contemporary East Asia Studies*. 2014. № 3 (1). С. 7–21. URL: <https://www.tandfonline.com/doi/pdf/10.1080/24761028.2014.11869068> (дата звернення: 29.03.2023).

80.Teng S. Y. Dr. Sun Yat-sen and Chinese secret societies. *Studies on Asia*. 1963. No. 1(4). P. 81–99. URL: <https://studiesonasia.scholasticahq.com/article/14215.pdf> (дата звернення: 28.03.2023).

81.Tetsuo N. «Inukai Tsuyoshi: Some Dilemmas in Party Development in Pre-World War II Japan». *The American Historical Review*. December 1968.74 (2): 492–510

82.The Economist. The song of Song. *The Economist*. URL: <https://www.economist.com/christmas-specials/2012/12/22/the-song-of-song> (дата звернення: 16.10.2023).

83.Tjio K. *The Unfinished Revolution: Sun Yat-Sen and the Struggle for Modern China*. Marshall Cavendish International, 2018. 432 с.

84.Trescott P. B. Henry George, Sun Yat-sen and China: More Than Land Policy Was Involved. *American Journal of Economics and Sociology*. 1994. № 53(3). С. 363–375. URL: <https://doi.org/10.1111/j.1536-7150.1994.tb02606.x> (дата звернення: 05.04.2023).

85.Weaver W. C. The Social, Economic, and Political Philosophy of Dr. Sun Yat-Sen. *The Historian*. 1939. № 1(2). С. 132–141. URL: <https://doi.org/10.1111/j.1540-6563.1939.tb00469.x> (дата звернення: 03.04.2023).

86.Wells A. *Political Thought of Sun Yat-Sen*. London: Palgrave Macmillan, 2001. 256 pp.

87.Wilbur C. Martin, Lien-ying J. *Missionaries of Revolution: Soviet Advisers and Nationalist China, 1920–1927*. Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 1988. xii, 904 pp.

88.Wilbur C. Martin. *Sun Yatsen. Frustrated Patriot*. N. Y. 1976. 413 p.

89.Wong J. Y. Three visionaries in exile: Yung Wing, K'ang Yu-wei and Sun Yat-sen, 1894-1911. *Journal of Asian History*. 1986. Vol. 20, No. 1. С. 1–32. URL: <https://www.jstor.org/stable/41930588> (дата звернення: 03.05.2023).

90.Xia Z. On the Relationship Between the 1911 Revolutionary Figures Chen Qubing and Sun Yat-sen. *Chinese Studies in History*. 2014. № 48(1). С. 56–65. URL: <https://doi.org/10.2753/csh0009-4633480103> (дата звернення: 11.04.2023).

91.Bergère M.-C., Lloyd J. Sun Yat-sen / пер. з фр. J. Lloyd. Stanford : Stanford University Press, 1998. 480 с.

92.Sun Yat-sen: the early years. *Taiwan Review*. URL: <https://taiwantoday.tw/news.php?unit=20,20,29,35,35,45&post=25981> (дата звернення: 16.10.2023).

93.Kazuo S. Sun Yat-sen's 1911 Revolution had Its Seeds in Tokyo. *The Asia-Pacific Journal*. 2007. Т. 5, № 11. С. 1–8. URL: <https://apjif.org/-Sato-Kazuo/2587/article.pdf> (дата звернення: 13.11.2023).

94.Seng P. P. The Kuomintang in Malaya, 1912-1941. *Journal of Southeast Asian History*. 1961. Т. 2, № 1. С. 1–32. URL: <http://www.jstor.org/stable/20067317?origin=JSTOR-pdf> (дата звернення: 16.10.2023).

95.Капранов С. В. Китай в ідеології японського паназіатизму / С. В. Капранов // Китай очима Азії : [колективна монографія] / редкол.: О. В. Богомолів, О. Б. Бубенок, В. О. Кіктенко та ін.] ; Нац. акад. наук України, Ін-т сходознавства ім. А. Ю. Кримського, Укр. асоціація китаєзнавців. - Київ : [б. в.], 2017. - Розд. 3. - С. 146-217.

96.Kayloe T. The Unfinished Revolution: Sun Yat-Sen and the Struggle for Modern China. Singapore : Marshall Cavendish International (Asia), 2018. 432 с.

97.Wong J. Y. The british model in Sun Yat-sen's vision of modernization for China. *Sun Yat-sen Nanyang and the 1911 revolution*. Singapore, 2011. С. 17–27.